

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

О.П.Нестеренко, канд. екон. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НЕОЛІБЕРАЛЬНОГО ВЧЕННЯ Ф.А. фон ХАЙЄКА

Проаналізовано провідні методологічні підходи Ф.А. фон Хайєка до дослідження економічних явищ. Визначено сутність концепції спонтанного ринкового порядку як основи неоліберальної теорії.

Ідейні корені неолібералізму сягають часів традиційної класичної економічної теорії, що ґрунтувалася на впровадженому французькими фізіократами принципі *laissez faire* та ідеях "невидимої руки" і природного порядку А.Сміта. Неолібералізм розвиває такі принципові підходи класичного лібералізму, як ідея природного порядку та індивідуальної свободи на основі захисту приватної власності, конкурентні принципи господарювання, заперечення будь-якого посилення державного втручання. На думку неолібералів, ринок є ефективною системою, яка сприяє економічному зростанню і забезпечує пріоритетні права суб'єктів економічної діяльності в умовах конкурентної економічної системи.

З'ясування і визначення методологічних підходів та вузлових теоретичних концепцій неоліберального вчення Ф. фон Хайєка – мета цієї статті – набуває першочергового значення в контексті загального посилення зацікавленості проблемами методології економічної науки і доказової бази сучасних економічних теорій. Учення Ф. фон Хайєка досліджувалося багатьма вченими-економістами, про що свідчить наявність в останні півтора десятиліття відповідних наукових публікацій і дедалі ширше висвітлення його ідей у навчальній літературі¹, а також бурхливий процес видання першоджерел – оригінальних праць Ф. фон Хайєка². Проте зберігає актуальність проблема систематизації методологічних підходів ученого та доведення ролі і значення концепції спонтанного ринкового порядку для розуміння процесів ринкової переорієнтації економічних систем, розв'язання якої і є завданням даної статті.

---

¹ Див.: *Макашева Н.* Фридрих фон Хайек: мировоззренческий контекст экономической теории // Вопросы экономики. – 1989. – № 4; *Капелюшников Р.* Философия рынка Ф.Хайека // МЭ и МО. – 1989. – № 12; *Шаститко А.Е.* Фридрих Хайек и неoinституционализм // Вопросы экономики. – 1999. – № 6; *История экономических учений / Под ред. В.Автономова, О.Ананьина, Н.Макашевой.* – М., 2000. – Гл. 35; *История экономических учений (современный этап) / Под общ. ред. А.Г.Худокормова.* – М., 2002. – Гл. 3, 10; *Нобелевские лауреаты XX века. Экономика. Энциклопедический словарь.* – М., 2001.

² Див.: *Хайек Ф.* Конкуренция как процедура открытия // МЭ и МО. – 1989. – № 12; *Хайек Ф.* Дорога к рабству // Вопросы философии. – 1990. – № 10–12; *Хайек Ф.* Происхождение и действие нашей морали: проблема науки // ЭКО. – 1991. – № 12; *Хайек Ф.* Пагубная самонадеянность: Ошибки социализма. – М., 1992; *Хайек Ф.* Дорога к рабству. – М., 1992; *Хайек Ф.* Частные деньги. – М., 1996; *Хайек Ф.* // 25 ключевых книг по экономике. – Челябинск, 1999; *Хайек Ф.* Право, законодательство та свобода. Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії: У 3-х т. – К., 1999–2000.

Найвпливовіший теоретик неолібералізму ХХ століття представник неоавстрійської традиції у сучасній економічній науці **Фрідріх Август фон Хайєк** (1899—1992), котрий довгий час вважався "останнім із могикан" економічного лібералізму, сформував просякнуту внутрішньою єдністю світоглядну систему. Його ім'я стало синонімом захисту ліберальних цінностей, ідеології індивідуалізму, непримиренності в боротьбі з будь-якими проявами соціалістичного світогляду. Специфіка всього творчого життя Хайєка – принципове заперечення макроекономічної теорії та будь-яких форм державного втручання, і, відповідно, постійне активне протистояння провідній свого часу інтелектуальній течії – кейнсіанству. Індивідуалістські і ліберальні концепції Хайєка набули особливої значущості безпосередньо в час свого виникнення, оскільки вони з'явилися, коли ідеї кейнсіанської теорії уже починали домінувати, державне втручання в економіку ставало реальністю, панували сталінізм і нацизм.

Показово, що книга "Дорога до рабства" була опублікована 1944 року, під час другої світової війни. Ця книга – попередження Європи про те, що воєннична інтелектуальна течія за відсутності протидії може призвести до загибелі всієї цивілізації; нагадування європейцям про небезпеку відмови від засадничих принципів вільного суспільства, про загрозу державного інтервенціонізму і тоталітаризму. Своєю теорією Хайєк послідовно захищав вільну людину як самодостатню цінність і доводив, що соціалізм, як радянського типу так і націонал-соціалізм, означає рабство. Книга зробила автора знаменитим, стала класикою ХХ століття, проповіддю неоліберальних ідей.

Посилення інтересу до методологічних підходів і теоретичних ідей Хайєка та неоавстрійської школи загалом визначається сукупністю таких економічних, політичних і соціокультурних чинників:

- *криза теорії і практики кейнсіанства у 1970 роки та державно-соціалістичних моделей розвитку економіки у 1990-і;*
- *розчарування в ідеях соціального реформізму й усвідомлення значущості ліберальних цінностей, насамперед індивідуальної свободи;*
- *посилення сумнівів у можливості проведення державної політики, що не підривала б ефективність ринкової системи; усвідомлення того, що цілі такої політики можуть суперечити базисним цінностям демократичного суспільства;*
- *кризові потрясіння у відтворювальному процесі, які довели, що існування проблеми незайнятих ресурсів не усуває проблеми їх обмеженості й ефективного використання. Звідси визнання того, що макроекономічний підхід не є універсальним, навіть коли йдеться про розв'язання питань практичної економічної політики.*

За цих умов вірність соціальній філософії лібералізму й успадкування суб'єктивної традиції надали Хайєку переваг порівняно з представниками інших напрямів, насамперед кейнсіанського й ортодоксального неокласичного. Фундаментальна риса наукового характеру вченого – стійкість переконань і визначеність ціннісних орієнтирів, додержання власних принципів, починаючи з 1930 років і до кінця життя. Творчий доробок Хайєка був оцінений належним чином тільки у 1970-і: 1974 року він одержав Нобелівську премію з економіки, яка засвідчила його внесок у розвиток теорії грошей і економічних коливань,

порівняльний аналіз ефективності різних економічних систем, дослідження в галузі правових основ економічної системи, а також "глибокий аналіз залежності економічного, соціального й інституціонального феноменів".

У центрі уваги Хайєка постійно перебували проблеми методології соціальних наук і філософії знання. **Методологічними засадами** досліджень Хайєка і неоавстрійської школи загалом виступають: суб'єктивізм, принцип недосконалого знання, методологічний індивідуалізм, апіоризм, соціологічний підхід, заперечення статичного стану рівноваги, мікроекономічний підхід.

Суб'єктивізм як принцип аналізу господарських явищ логічно запозичений Хайєком у своїх попередників з австрійської школи маржиналізму. Суб'єктивний підхід ґрунтується на визнанні того, що головним об'єктом людських дій виступають не об'єктивні факти, як у природничих науках, а уявлення про них. Звідси випливає заперечення об'єктивної природи багатьох економічних категорій: вартості, ціни, попиту тощо. На думку Хайєка, економічні явища не можуть бути відображені "об'єктивними" категоріями, оскільки репрезентують виключно суб'єктивні уявлення людей. Окрім того, об'єктивні критерії істини в аналізі економічних процесів відсутні, бо будь-який науковець вносить у процес дослідження власне "я" – досвід, світогляд, переконання, так само як і власні помилки.

Об'єкт дослідження в економічній науці є невіддільним від його суб'єкта, натомість у природничих науках дослідник завжди перебуває поза об'єктом, який вивчає. Предмет суспільних наук – поведінка людей та її мотивація – передбачає, що власні погляди й переконання дослідника включені в цей предмет, що не може не позначатися на результатах дослідження. Тому завдання суспільних наук Хайєк вбачав не у формулюванні об'єктивних законів суспільного розвитку, а у визнанні обмеженості пізнавальних можливостей людини. *Від економічної науки не можна вимагати нічого більшого, ніж формулювання суб'єктивно-психологічних оцінок економічних явищ.* Звідси Хайєк робить висновок про принципову неможливість математизації економічної науки, яка передбачає об'єктивну основу, що, на думку вченого, не відповідає дійсності. Філософською основою такого "войовничого суб'єктивізму" є філософія неокантіанства, яка визнає обмеженість людського розуму і відсутність об'єктивних критеріїв істини в науці, у тому числі економічній. Саме тому Хайєк переконливо заперечує можливість і позитивні наслідки втручання в суспільний порядок, у спонтанний хід суспільної еволюції, що здійснюється економічними реформаторами на підставі перебільшення ролі раціонального розуму в соціальному розвитку.

Принцип недосконалого знання означає визнання обмеженості людського знання і того факту, що знання не можуть існувати в концентрованій формі як зведений і завершений набір положень. Елементи знань "розсіяні" серед індивідів, кожен з яких володіє лише їх часткою, а значна частина знань узагалі має неформальний, інтуїтивний характер. Наслідок обмеженості знання – неможливість розроблення об'єктивних і загальних характеристик економічної системи, оскільки останні будуть значно вужчими і схематичнішими по-

рівняно з реальною інформацією і знаннями, що є в системі. З цього приводу Хайєк писав: "Безмежна віра сучасної людини в можливості науки – головна причина її небажання визнати, що елементарна обмеженість наших знань становить постійну перешкоду для можливості раціональної побудови всього суспільства. Ми так багато чуємо про швидкий поступ наукових знань, що стали вважати близьким і неминучим зникнення будь-якої обмеженості знань. Однак ця віра ґрунтується на хибному уявленні про завдання і можливості науки, тобто на помилковому переконанні, нібито наука – це спосіб виявлення окремих фактів і прогрес її методів дозволить нам виявити всі окремі факти і маніпулювати ними за своїм бажанням"³. На думку Хайєка, *ринковий порядок спроможний найкраще використовувати "розсіяне" знання* завдяки притаманній йому конкуренції, яка є єдиним відомим людству механізмом інформування господарюючих суб'єктів про найприбутковіші напрямки економічної діяльності. Суб'єктивний підхід і обмеженість знання передбачають таке:

- оцінки й уявлення індивідів є різними через відмінності їхніх індивідуальних систем переваг, знань та інформації, якими вони володіють;
- діяльність економічних суб'єктів відбувається на підставі власних, недосконалих і обмежених, уявлень про поточну і майбутню ситуації;
- уявлення, оцінки і рішення економічних суб'єктів можуть бути помилковими через невірне трактування ситуації на підставі недостатніх теоретичних знань, невірогідності або неповноти інформації, а також тому, що вони орієнтовані на невідоме майбутнє;
- реакцією індивідів на власні прорахунки є зміна поведінки, яка відбувається під впливом змін як економічного життя, так і їхніх переконань щодо того, що вважати правильним.

Методологічний індивідуалізм, або атомізм, визначає суспільні і колективні дії похідними від незалежних індивідуальних дій. Споживачі і виробники, продавці і покупці – це "господарчі атоми", які формують економічну систему. Розвиток цієї системи і перебіг економічних процесів у ній можна пояснити тільки через вивчення мотивів поведінки, потреб та індивідуального вибору "господарчих атомів". Хайєк удається до відродження менгерівського розуміння народного господарства як сукупності індивідуальних господарств, які реалізують свої приватногосподарські наміри. З цих позицій критикується принцип методологічного холізму, який наділяє соціальні цілісності якісними характеристиками, відмінними від характеристик господарських одиниць, що їх формують. Якщо Карл Менгер цей методологічний підхід пов'язував з історичною школою, то Хайєк – із сучасними школами, передусім кейнсіанством, в яких переважає макроекономічний підхід.

Апріоризм – методологічний принцип, уведений в економічну науку англійським неолібералом Лайоннелом Роббінсом, який використав і розвинув Хайєк. Він виходить із того, що будь-яка наука свої кінцеві теоретичні висновки формулює дедуктивним шляхом, користуючись обмеженим набором

³ Хайєк Ф. Право, законодавство та свобода. – К., 1999. – Т. 1. – С. 34–35.

фундаментальних положень, а будь-яка соціальна наука засновується на сукупності аксіом стосовно поведінки індивідів, що є беззаперечними й не доводяться. Аксіоми отримані на основі інтроспекції, тобто інтуїтивно, а висновки, сформульовані на базі цих аксіом, також є беззаперечними й апіорними. Разом із тим підкреслюється, що процес устанавлення цих положень у природничих і суспільних науках суттєво відрізняється. Представникам природничих наук необхідно розробити інструменти спостереження за досліджуваним об'єктом, методику експериментів, провести потрібні досліді, обробити отримані результати, що дасть змогу сформулювати базові положення для наступних теоретичних висновків.

В економічній науці процедура встановлення базових положень інша, адже повномасштабний контрольований експеримент в економіці, а тим більше його повторення, є малоімовірним, а індуктивне узагальнення історичних даних не завжди призводить до формування теорії. Про механізм устанавлення базових положень Роббінс писав: "Твердження економічної теорії, як і будь-якої іншої наукової теорії, природним чином дедуктивно виводяться з набору постулатів. А головними постулатами є всі передумови, що містять у собі прості й беззаперечні дослідні факти, які стосуються того, як рідкісність благ, що є предметом нашої науки, виявляє себе в реальному світі. Головним постулатом теорії вартості є факт, згідно з яким індивіди можуть ранжувати свої переваги в певному порядку... Головний постулат теорії виробництва полягає у тому, що факторів виробництва існує більше ніж один. Головним постулатом теорії динаміки є той факт, що ми не знаємо напевно, які блага стануть рідкісними в майбутньому... Нам не потрібен контрольований експеримент для встановлення їх обґрунтованості: вони так укорінилися в нашому повсякденному досвіді, що достатньо їх просто сформулювати, щоб визнати очевидними"⁴. Як бачимо, доктрина апіоризму передбачає використання положень, узятих "на віру", побудову теорії на основі базисних аксіом, отриманих у результаті інтроспективного аналізу, які не потребують емпіричної перевірки. Так само відхилялася ідея емпіричної перевірки одержаних висновків і теорії загалом.

Соціологічний підхід означає, що сукупність проблем, які розглядає економічна теорія, не вичерпується суто економічними питаннями, а розширюється за рахунок включення до аналізу соціальних, політичних та етичних аспектів життєдіяльності суспільства. Цей підхід певною мірою нагадує міждисциплінарний підхід ранніх інституціоналістів, хоча й має суттєві відмінності. Хайек виключав можливість запозичення методів дослідження економічної системи з інших наук, особливо заперечуючи перенесення методів природничих наук на дослідження суспільних явищ без урахування принципової відмінності між явищами соціального і фізичного світу.

Незважаючи на близькість неоавстрійської школи і традиційної неокласики, Хайек критикує трактування рівноваги як ідеального стану економічної системи, в якому саме з причини ідеальності відсутні стимули до змін і роз-

⁴ Robbins L. An Essay on the Nature and Significance of Economic Science. – 2nd ed. – L., 1935. – P. 78–79.

витуку. При цьому виділяється два взаємозалежні і взаємодоповнюючі напрямки критики. Для першого характерне **заперечення статичного підходу до рівноваги**, підміни ідеї ринкового процесу ідеєю стану ринку. Йдеться про заклик відмовитися від механістичної картини світу, що йде від Ньютона, в економіці – від Сміта, а втілена в моделі загальної економічної рівноваги Вальраса. Інший напрямок – залучене як методологічна основа припущення про недосконале знання економічних суб'єктів, тобто про те, що учасники ринку не знають рівня рівноважних цін до здійснення угод, натомість вальрасівська система рівноваги передбачала досконале знання.

Методологічний індивідуалізм і суб'єктивізм Хайєка зумовили **мікро-економічну спрямованість** його концепцій і заперечення ним макроекономічного аналізу. На його думку, макроекономічні залежності, якими оперують представники багатьох шкіл економічної думки (кейнсіанство, марксизм, монетаризм), є відірваними від реальної економічної дійсності, бо основа господарського життя – індивідуальні суб'єктивні оцінки й уявлення господарюючих агентів, які аж ніяк не зводяться до загальних закономірностей. Визнаючи можливість економічної рівноваги окремих фірм і ринків, тобто часткової рівноваги на мікроекономічному рівні, Хайєк заперечує застосування цього поняття на макрорівні. Доводиться абстрактність макроекономічного підходу, неповність знань про загальні тенденції економічного життя, неувага до практичних знань господарюючих агентів, котрі є основою реальних економічних процесів. Домінує неприйняття вивчення макроекономічних залежностей, аналогії яких відсутні в реальній дійсності, оскільки всі економічні рішення приймають індивіди, керуючись суб'єктивними оцінками і пріоритетами.

Хайєк розробив комплексну систему соціально-економічного знання, центральним елементом якої стало **вчення про спонтанний ринковий порядок**. Сукупність норм та інститутів формує і підтримує основу соціального порядку, але сам він не є породженням свідомої волі й не піддається цілеспрямованому регулюванню. Цей "розширений, або спонтанний" порядок виник еволюційним шляхом і є необхідним для досягнення сукупності різноманітних цілей, якими керуються індивіди. Хайєк вважав, що система, яка виникла спонтанно, природним шляхом, завжди досконаліша за штучно створену. Спостерігається ідейна спорідненість із класифікацією німецького неоліберала Вальтера Ойкена про "природно виникаючий" і "законодавчо встановлюваний" лад, з тією відмінністю, що Ойкен пропагував ідею можливості і необхідності свідомого формування досконалішого суспільного ладу. Важливою складовою спонтанного порядку є ринок та інститути, на яких він базується, передусім інститут приватної власності.

Хайєк визначає: "Для розуміння процесів, що відбуваються в суспільстві, ...необхідно відрізнити цей тип порядку від порядку, створеного кимось, хто ставить на свої місця елементи тієї чи тієї сукупності або спрямовує їх рух. Для характеристики кожного типу ми маємо в своєму розпорядженні кілька термінів. Створений порядок, якому ми вже давали назву екзогенного

порядку, або упорядкування, можна також схарактеризувати як *побудову*, штучний порядок або – там, де йдеться про керований суспільний порядок, – як *організацію*. З іншого боку, **порядок як наслідок розвитку, що ми його згадували як самоутворений, або ендогенний** порядок, англійською найзручніше характеризується як ***spontaneous order (спонтанний порядок)***⁵.

Саме за умов такого ринкового порядку, на думку Хайєка, створюється і накопичується більше знань і багатства, ніж за централізованої планової економіки. Ринковий порядок розвивається на основі своєї внутрішньої логіки, не маючи нічого спільного з морально-етичними нормами, проте виникає й еволюціонує в результаті взаємодії людей. Він сформувався природним шляхом без будь-якої спрямовуючої сили, але від його існування залежить добробут суспільства, в тому числі гарантії найважливішої ліберальної соціальної цінності – свободи особи.

Хайєк розрізняв *два принципи регулювання взаємодії між індивідами*, виходячи, очевидно, з того, що людина – істота біосоціальна. По-перше, це регулювання на основі інстинктів, що відображає біологічну природу людини, яке відіграло провідну роль на початкових етапах розвитку людства. По-друге, взаємодія, що ґрунтується на правилах "розширеного" порядку, які виникли спонтанно й перетворилися на регулятор людської поведінки в суспільстві. Вони стосуються "чесності, угод, приватної власності, конкуренції, прибутку і приватного життя". Ці правила, на відміну від інстинктів, що передаються природним шляхом, поширюються завдяки навчанню, звичкам і традиціям. До моральних норм учений відносить "інститути власності, свободи і справедливості", зазначаючи, що саме "моральні норми і традиції, а не інтелект і розважливий розум, дозволили людям піднятися над рівнем дикунів"⁶. Подібні положення Хайєка підтверджують наявність у його вченні потужної інституціональної складової.

Спонтанний ринковий порядок означає, що свідомий контроль над господарським життям та економічна політика, спрямована на отримання певних результатів – повної зайнятості, економічного зростання, боротьби з інфляцією або економічним спадом – неможливі в принципі. Політичні і державні діячі не в змозі врахувати і використати весь обсяг знань, необхідний для успішної реалізації економічної політики, бо ним володіють тільки окремі індивіди. Тому втручання в ринковий порядок з метою його реформування або вдосконалення, незалежно від намірів тих, хто його здійснює, може мати лише руйнівні наслідки. Участь держави в економічному житті, згідно Хайєку, зводиться до створення структур, які забезпечують людям умови для реалізації їхніх власних цілей, тобто він підтримує класичну версію "мінімальної держави".

Концепція спонтанного ринкового порядку Хайєка в принципі **заперечує** будь-яке **втручання держави в економічне життя** суспільства. Роль держави, за Хайєком, має обмежуватися виконанням інституційних функцій, охороною природного соціального порядку – свободи вибору і розвитку, вільної конкуренції і монополії. Вона реалізується через формування зако-

⁵ Хайєк Ф. Право, законодавство та свобода. – К., 1999. – Т.1. – С. 63.

⁶ Хайєк Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. – М., 1992. – С. 26, 93, 53.

нодавчих норм, суспільних моральних цінностей, охорону традицій. Людина сама мусить дбати про свій економічний і соціальний добробут. Держава не повинна займатися питаннями соціального регулювання, надавати соціальні допомоги (крім пенсій за віком і допомог із безробіття), бо це підриває стимули до активної економічної діяльності. Індивіди повинні отримувати лише зароблені доходи, а не очікувати допомоги від держави. Соціальна нерівність, на думку Хайєка, є закономірним явищем, яке сприяє розвитку суспільства.

Разом із тим Хайєк вважає, що немає причин, щоб держава у вільному суспільстві не взяла на себе захист усіх громадян у вигляді гарантованого мінімального доходу. Участь у наданні таких гарантій цілком може відповідати загальним інтересам; або ж усі можуть вважати за безперечний моральний обов'язок допомагати в межах організованої спільноти тим, хто не здатний допомогти собі сам. Доки таким мінімальним доходом забезпечуються поза ринком ті, хто з будь-яких причин не здатен заробити в умовах ринку достатніх засобів до існування, це не обов'язково призводить до обмеження свободи чи суперечності з принципом панування права⁷.

Порівнюючи ці погляди з поглядами представників інших шкіл неолібералізму, зазначимо, що німецькі ордоліберали визнають цільовою настановою соціального ринкового господарства завдання досягнення високого рівня добробуту для переважної більшості населення в умовах економічної свободи на основі конкурентного порядку. Мета представників цього напрямку – досягнення "синтезу" між гарантованою законом свободою в економічній сфері і зобов'язаннями держави в забезпеченні соціальної справедливості та захищеності своїх громадян. Французька школа неолібералізму також визнає необхідність активної ролі держави й економічного планування. Її представник Морріс Алле зазначає: "Децентралізована і конкурентна організація економіки не тільки не протистоїть свідомому втручання суспільства у відповідності з планом, але, навпаки, потребує його... Головні переваги економіки ринків і переваги свідомої діяльності суспільства за планом, націленим на досягнення ефективнішої і водночас справедливішої економіки, можуть сполучатися тільки за такої організації економіки, коли вона, з одного боку, заснована на вільній і самостійній діяльності економічних агентів (індивідів і підприємств) у межах економіки ринків і, з іншого – на плануванні інституційних рамок цієї економіки, що забезпечує справедливість у розподілі доходів, соціальне піднесення найспроможніших, стабільність і безпеку"⁸.

Крім заперечення макроекономічного підходу як такого, ідей державного регулювання економічної системи, активної соціальної політики, Хайєк об'єктом критики обрав *кейнсіанські концепції ефективного попиту, пояснення причин безробіття, політику "точного налаштування", концепцію "керованих грошей"* і т.д., що стане предметом розгляду подальших економічних досліджень.

Отже, в статті розкрито основні методологічні підходи Ф.А. фон Хайєка і зміст його ключової теоретичної концепції спонтанного ринкового порядку.

⁷ Хайєк Ф. Право, законодавство та свобода. – К., 1999. – Т. 2. – С. 125.

⁸ Алле М. Феномен Мориса Алле // Экономика как наука. – М., 1995. – С. 22.

Заперечення макроекономічного підходу і критика ідей державного регулювання економічної системи, з одного боку, і суб'єктивізм, методологічний індивідуалізм, соціологічний і мікроекономічний підходи – з іншого, визначили наукову значущість і своєрідність економічного вчення цього представника неоавстрійської школи неолібералізму. Дослідницько-аналітичні можливості теорії Ф.А. фон Хайєка справили значний вплив на утвердження як засадничих методологічних принципів сучасних економічних досліджень апіоризму, соціологічного підходу, принципу недосконалого знання. Натомість обсяг статті не дозволяє розкрити й аргументувати детально критичне ставлення Ф.А. фон Хайєка до кейнсіанської концепції ефективного попиту, політики "чіткого налаштування", концепції "керованих грошей" і т. д., що стане предметом розгляду подальших економічних досліджень автора і, сподіваємося, інших науковців, зацікавлених проблематикою сучасного неолібералізму.